

HUBERT MAZUR

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

ORCID [0000-0002-5578-9251](https://orcid.org/0000-0002-5578-9251)

NAUCZYCIEL W ARCHIWUM? KILKA UWAG O PROMOCJI OFERTY EDUKACYJNEJ ARCHIWÓW W ŚRODOWISKACH OŚWIATOWYCH

A TEACHER IN THE ARCHIVE? A FEW REMARKS ON THE PROMOTION OF THE EDUCATIONAL OFFER OF ARCHIVES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ABSTRAKT: Poszczególne inicjatywy archiwów składające się na ich ofertę edukacyjną, aby cieszyły się zainteresowaniem i wysoką frekwencją, powinny być właściwie promowane wśród społeczeństwa. Nie ma wątpliwości, że do głównych odbiorców takiej aktywności należą szkoły, przede wszystkim w kontekście edukacji historycznej. Kluczowym zatem wydaje się pytanie, w jaki sposób polskie archiwa informują nauczycieli o swojej ofercie edukacyjnej i zachęcają do korzystania z niej. Zbadania wymaga problem uwzględniania archiwów jako instytucji o charakterze edukacyjnym w uniwersyteckim kształceniu nauczycieli historii. Przede wszystkim należy zastanowić się, w jaki sposób informacje o działaniach edukacyjnych archiwów trafiają do szkół. Wydaje się, że archiwa wykazują się tutaj znaczącą biernością, poprzestając na publikowaniu wiadomości o jednostkowych wydarzeniach (np. wystawach, konkursach itp.) na własnych stronach internetowych. Niekiedy informacje te mają charakter bardziej systemowy – na witrynie archiwum znajduje się zakładka na temat oferty edukacyjnej, w której są zamieszczane np. scenariusze lekcji czy materiały dla nauczyciela. Niektóre placówki są w tym obszarze bardziej proaktywne, np. poprzez warsztaty czy publikacje adresowane do nauczycieli, których celem jest zachęcanie pedagogów do nawiązywania kontaktów z archiwami. Niekiedy przedsięwzięcia te organizowane są wspólnie z ośrodkami metodycznymi i kuratoriami oświaty. Warto zatem przyjrzeć się także współpracy archiwów z wymienionymi podmiotami. Duże znaczenie mają też prywatne, rodzinne i towarzyskie kontakty pomiędzy archiwistami i nauczycielami – te wydają się być najistotniejsze w promowaniu działań edukacyjnych archiwów.

SŁOWA KLUCZOWE: działalność edukacyjna archiwów, współpraca nauczycieli z archiwistami, promocja

ABSTRACT: Initiatives of individual archives that make up their educational offer, in order to attract interest and high attendance, should be properly promoted among the society. There is no doubt that the main recipients of such activity are schools, and they mainly concern the field of historical education. Therefore, the key question seems to be how the Polish archives inform history teachers about use their educational offer and encourage them to take advantage of it. The problem of considering archives as an educational institution in the university education of history teachers requires research. First of all, it is necessary to consider how the information about the educational activities of the archives reaches schools. It seems that the archives are rather passive in this regard, content with only publishing information about individual events (e.g., exhibitions, competitions, etc.) on their own websites. Sometimes this information is of a more systemic nature – when there is a tab on a website of a given archive presenting the educational offer, which includes, for example, lesson scenarios or materials for the teacher. Some institutions are more proactive in this field, e.g., providing workshops or releasing publications addressed to teachers, the aim of which is to encourage educators to establish contacts with archives. Sometimes, these projects are organized together with methodological centers and education boards. Therefore, it is also worth taking a closer look at the cooperation of archives with the aforementioned entities. Yet another issue is the importance of private, family and social contacts between archivists and teachers, which seem to be the most important in promoting the educational activities of the archives.

KEYWORDS: educational activity of archives, cooperation between teachers and archivists, promotion

W zintensyfikowanej od kilkunastu lat dyskusji na temat działalności edukacyjnej archiwów prowadzonej w środowisku archiwistów i dydaktyków historii koncentrowano się głównie na ofercie archiwów oraz poszczególnych formach działania (lekcje archiwalne, wystawy, konkursy, itd.) i ich potencjale dydaktycznym. Znacznie rzadziej pisano i mówiono o możliwościach i narzędziach nawiązywania współpracy pomiędzy szkołą a archiwum, między nauczycielem a archiwistą¹.

Choć archiwa państwowe w rocznych sprawozdaniach z działalności, publikowanych na ich witrynach internetowych oraz w mediach społecznościowych, szczytą się prowadzoną działalnością edukacyjną, to liczby określonych działań, np. lekcji archiwalnych, nie imponują. A gdy zestawia się je ze statystykami zajęć w muzeach, zarysowuje się raczej smutny obraz aktywności edukacyjnej archiwów (Tabele 1 i 2).

¹ H. Mazur, *Od prac kulturalno-oświatowych do edukacji w archiwach państwowych. Dzieje myśli popularyzatorskiej i przegląd piśmiennictwa z lat 1930–2014*, „Archeion” 2015, t. 116, s. 244–290.

Tabela 1. Zajęcia w Archiwum Państwowym w Toruniu i Muzeum Okręgowym w Toruniu w latach 2007–2019

Rok	Muzeum Okręgowe w Toruniu		Archiwum Państwowe w Toruniu	
	Liczba zajęć	Liczba uczestników	Liczba zajęć	Liczba uczestników
2007	1 131	27 144	31 ^a	brak danych
2008	1 386	33 264	16 ^{ab}	brak danych
2009	1 657	39 768	0 ^b	0
2010	1 907	45 768	23 ^c	353
2011	1 749	41 976	33 ^c	480
2012	1 898	45 552	22 ^c	290
2013	1 913	45 912	brak danych	666
2014	1 211	29 064	39	789
2015	367	7 621	45	811
2016	344	7 540	45	651
2017	416	8 475	36	512
2018	343	6 574	38	1 181
2019	318	884	32	431

Źródło tabeli: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań rocznych z działalności Archiwum Państwowego w Toruniu z lat 2007–2019, zob. <https://apTORUN.bip.gov.pl/sprawozdania-roczne/sprawozdania-roczne.html> [dostęp 01.06.2021]; *Raport z działalności Muzeum Okręgowego w Toruniu w latach 2007–2020*, Toruń 2020, <https://muzeum.torun.pl/aktualnosci/raport-z-dzialalnosci-muzeum-okregowego-w-toruniu-w-latach-2007-2020/> [dostęp 01.06.2021].

Uwagi:

^a pokazy

^b w tym roku działalność archiwum była ograniczona przez remont budynku

^c lekcje archiwalne i wycieczki łącznie

Tabela 2. Zajęcia w Archiwum Państwowym w Kaliszu i Muzeum Okręgowym w Kaliszu w latach 2012–2018

Rok	Muzeum Okręgowe w Kaliszu		Archiwum Państwowe w Kaliszu	
	Liczba zajęć	Liczba uczestników	Liczba zajęć	Liczba uczestników
2012	306	9 572	6	141
2013	295	11 336	22	405
2014	302	9 061	39	874
2015	303	9 031	–	831
2016	132	3 204	–	436
2017	124	3 250	–	724
2018	149	3 682	22	500

Źródło tabeli: opracowanie własne na podstawie Sprawozdań Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej z wykonanie planu finansowo-merytorycznego za lata 2012–2018, zob. <https://www.muzeumwkaliszu.pl/sprawozdania-z-dzialalnosci.html> [dostęp 26.05.2021];

Kluczowym wydaje się zatem pytanie, skąd nauczyciel może uzyskać wiedzę o ofercie edukacyjnej archiwów, czy szerzej – jakie czynniki będą miały wpływ na świadomość nauczycieli co do potencjału edukacyjnego archiwów. W ślad za tym należy zastanowić się, jakie działania podejmują archiwa, aby szerzyć w szkolnictwie wiedzę o ich o działaniach edukacyjnych i zachęcać nauczycieli do kontaktów z archiwami. Drugim problemem jest uniwersyteckie kształcenie nauczycieli i historii i pytanie, czy w trakcie studiów studenci historii ze specjalnością nauczycielską poznają archiwa jako placówki pozaszkolnej edukacji historycznej, które można wykorzystać w przyszłej pracy dydaktycznej. Aby uzyskać odpowiedzi, przeanalizowano strony internetowe archiwów państwowych i profile na portalu Facebook, literaturę archiwistyczną i dydaktyczno-historyczną, inicjatywy edukacyjne archiwów kierowane do nauczycieli, a także programy kształcenia uniwersyteckiego na kierunkach historia ze specjalnością nauczycielską. Przeprowadzono też (nie do końca udaną z uwagi na niewielką liczbę odpowiedzi) ankietę wśród dydaktyków historii.

Strony internetowe

Najczęściej najpełniejsze dane o ofercie edukacyjnej danego archiwum państwowego można znaleźć na jego witrynie internetowej. Niekiedy jest to jedyne źródło informacji na ten temat. Odnosne zakładki nazwane są „Edukacja”,

„Edukacja i popularyzacja”, „Działalność edukacyjna”, „Projekty edukacyjne” lub „Popularyzacja”. W kuriozalnym miejscu została umieszczona informacja o działaniach edukacyjnych Archiwum Państwowego (AP) w Toruniu – w zakładce „Zasób archiwum”². Z kolei na witrynie Archiwum Głównego Akt Dawnych (AGAD) wiadomości te stanowią część zakładki „Nauka”³.

Zakładki te zawierają zazwyczaj propozycje tematyczne lekcji archiwalnych organizowanych przez dane archiwum (AP w Kielcach, Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku, Rzeszowie, Siedlcach, Suwałkach i Szczecinie oraz Archiwum Narodowe w Krakowie – ANK) niekiedy opatrzone krótkim opisem czy komentarzem, informacją o czasie trwania lub maksymalnej liczbie uczestników (AP w Białymstoku, Gdańsku, Gorzowie Wielkopolskim, Lublinie, Olsztynie i Wrocławiu). Tylko niektóre archiwa zamieszczają na swoich stronach internetowych scenariusze proponowanych lekcji (AGAD, Narodowe Archiwum Cyfrowe – NAC, AP w Bydgoszczy, Lesznie, Malborku, Przemyślu i Warszawie). Kilka archiwów informuje, że zamieszczona na witrynie oferta lekcyjna nie stanowi zamkniętego katalogu, deklarując jednocześnie otwartość na potrzeby i propozycje nauczycieli (AP w Białymstoku, Kielcach, Koszalinie, Malborku, Piotrkowie Trybunalskim, Płocku i Rzeszowie). W wielu przypadkach podano dane kontaktowe osób prowadzących lekcje archiwalne (NAC, AP w Białymstoku, Bydgoszczy, Częstochowie, Gdańsku, Kielcach, Lublinie, Łodzi, Malborku, Olsztynie, Opolu, Płocku, Rzeszowie, Suwałkach, Toruniu i Zielonej Górze oraz ANK)⁴. Na stronie

² <http://torun.ap.gov.pl/zasob-archiwum-panstwowego-w-toruniu/pokazy-dla-uczniow-i-studentow/> [dostęp: 31.05.2021].

³ https://agad.gov.pl/?page_id=384 [dostęp: 31.05.2021].

⁴ https://agad.gov.pl/?page_id=384; <https://www.nac.gov.pl/wiedza-i-edukacja/oferta-edukacyjna/>; <https://www.bialystok.ap.gov.pl/p,85,edukacja>; <http://www.bydgoszcz.ap.gov.pl/popularyzacja-i-edukacja/lekcje-archiwalne/>; <http://www.czestochowa.ap.gov.pl/index.php/pl/dzialalnosc-edukacyjna/lekcje-archiwalne-oferta-dla-szkol/>; <https://www.gdansk.ap.gov.pl/pl/top/Lekcje-archiwalne>; <https://gorzow.ap.gov.pl/p,89,lekcje-archiwalne>; <https://www.kielce.ap.gov.pl/p,77,oferta-edukacyjna>; <http://www.koszalin.ap.gov.pl/oferta-dla-szkol/>; <https://archiwum.leszno.pl/new/p,94,edukacja>; <http://lublin.ap.gov.pl/nauka-popularyzacja-i-edukacja/oferta-edukacyjna/>; <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,92,oferta-edukacyjna>; <http://www.malbork.ap.gov.pl/p,116,lekcje-archiwalne>; <http://olsztyn.ap.gov.pl/lekcje-archiwalne>; <http://nowastrona.opole.ap.gov.pl/front/education/lekcje-on-line-w-archiwum>; <https://www.piotrkow-tryb.ap.gov.pl/p,84,lekcje-archiwalne>; <https://plock.ap.gov.pl/index.php/edukacja>; <http://www.przemysl.ap.gov.pl/p,76,oferta-edukacyjna>; <https://rzeszow.ap.gov.pl/o-archiwum/co-robimy/prezentacje-dla-szkol/>; <https://www.siedlce.ap.gov.pl/p,87,oferta-edukacyjna>; <https://www.suwalki.ap.gov.pl/p,114,edukacja-i-popularyzacja>; <https://www.szczecin.ap.gov.pl/pl/popularyzacja>; <http://torun.ap.gov.pl/zasob-archiwum-panstwowego-w-toruniu/pokazy-dla-uczniow-i-studentow/>; <https://www.warszawa.ap.gov.pl/p,194,dla-nauczycieli>; <https://www.ap.wroc.pl/lekcje-archiwalne>; <https://www.archiwum.zgora.pl/p,96,popularyzacja>; https://agad.gov.pl/?page_id=384; <https://ank>.

AP w Warszawie udostępniono formularze zamawiania lekcji z możliwością pobrania⁵.

Niekiedy informacje te poprzedza krótkie zaproszenie adresowane do nauczycieli do uczestnictwa w zajęciach archiwalnych (AP w Białymstoku⁶ i Koszalinie⁷). Nie zawsze jednak takie zaproszenie brzmi zachęcająco⁸.

Nietypowym sposobem promowania oferty edukacyjnej jest film „Archiwum edukuje – czyli warsztaty wśród dokumentów” zamieszczony w zakładce „Telewizja Kopernik” na stronie AP w Olsztynie, w którym można zobaczyć krótki reportaż na temat warsztatów genealogicznych w archiwum. Wypowiadają się w nim zarówno uczniowie i nauczyciele, jak również pracownik AP w Olsztynie Karolina Strusińska-Pełka⁹.

W latach 2010–2018 w ramach strony internetowej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych działał serwis „Strefa edukacyjna”. Jego głównym celem było zebranie i udostępnienie na jednej platformie informacji dotyczących organizowanych przez archiwa państwowe przedsięwzięć popularyzatorskich, edukacyjnych i naukowych. Duże znaczenie miała zakładka „Lekcje archiwalne” zawierająca wykazy tematów oraz scenariusze i konspekty lekcji archiwalnych poszczególnych archiwów państwowych¹⁰.

gov.pl/co-robimy/popularyzacja-edukacja-i-wydawnictwa/edukacja/pokazy-i-lekcje-archiwalne/ [dostęp 31.05.2021].

⁵ <https://www.warszawa.ap.gov.pl/art,168,lekcja-w-archiwum-tematy-zasady-zamawiania> [dostęp 31.05.2021].

⁶ „Archiwum Państwowe w Białymstoku pragnie zaprosić Państwa do współpracy przy organizacji bezpłatnych lekcji archiwalnych skierowanych do młodzieży szkolnej. Lekcje dotyczą historii państwa i regionu. W ich trakcie wykorzystywane są różnorodne metody nauczania. Zapraszamy do zapoznania się z naszą ofertą”, <https://www.bialystok.ap.gov.pl/p,85,edukacja> [dostęp 31.05.2021].

⁷ „Archiwum Państwowe w Koszalinie wraz z Oddziałami zamiejscowymi organizuje dla dzieci i młodzieży lekcje historyczno – archiwalne połączone z pokazem archiwaliów. Prowadzone są one przez pracowników Archiwum. W związku z tym zachęcamy nauczycieli historii i uczniów do skorzystania z naszej oferty! [...] Namawiamy nauczycieli historii do współpracy z nami. Oferujemy pomoc w wyszukiwaniu dokumentów dotyczących dziejów regionu koszalińskiego, które mogą potem zostać wykorzystane jako materiały na lekcjach, historii”, <http://www.koszalin.ap.gov.pl/oferta-dla-szkol/> [dostęp 31.05.2021].

⁸ „Archiwum Państwowe w Przemyśle informuje, iż w zakresie zadań stawianych przed urzędem znajduje się prowadzenie lekcji archiwalnych”, <http://www.przemyśl.ap.gov.pl/p,76,oferta-edukacyjna> [dostęp 31.05.2021].

⁹ <http://archiwum.kopernik.tv/1087,archiwum-edukuje-czyli-warsztaty-wsrod-dokumentow> [dostęp 27.12.2018].

¹⁰ http://archiwalna.archiwa.gov.pl/pl/aktualnoci-edu.html?template=archiwa_edu [dostęp: 13.01.2019]; A. Rosa, *Funkcja edukacyjna archiwów*, Warszawa 2012, s. 259–260; H. Mazur, *Multimedia a edukacyjna funkcja archiwów. Przypadek kielecki*, [w:] *Multimedia a źródła historyczne w nauczaniu i badaniach*, red. M. Szabaciuk, M. Ausz, Lublin 2015, s. 219; idem, *Lekcje archiwalne*

Rzadko natomiast informacje o ofercie edukacyjnej archiwów publikowane są na stronach władz oświatowych. Jednym z nielicznych przykładów jest strona Kuratorium Łódzkiego, informująca o „możliwości współpracy przy realizowanych zajęciach szkolnych związanych z tematyką obchodów Święta Niepodległości, zarówno w szkołach jak i w siedzibie instytucji [archiwum]”¹¹. Z kolei w 2020 roku lubelskie kuratorium poprzez swoją witrynę zapraszało młodzież szkół województwa lubelskiego do zwiedzenia wystawy „Lubelszczyzna w czasie wojny polsko-bolszewickiej 1919–1921 w materiałach Archiwum Państwowego w Lublinie” zorganizowanej przez AP w Lublinie¹².

Media społecznościowe

Inną płaszczyzną informowania o ofercie edukacyjnej są media społecznościowe, z portalem Facebook na czele¹³. Wydaje się, że specyfika tych mediów pozwala archiwom raczej na promowanie jednostkowych wydarzeń edukacyjnych czy popularyzatorskich (np. określonej wystawy, gry miejskiej czy konkursu). Np. w 2020 roku na profilu facebookowym AP w Białymstoku zapraszało do udziału w konkursie genealogicznym¹⁴. Z kolei AP w Koszalinie w 2019 roku zachęcało szkoły podstawowe do udziału w lekcjach archiwalnych będących częścią projektu „Z rodzinnej szuflady”¹⁵. Profil AP we Wrocławiu posłużył do promowania obchodów Międzynarodowego Dnia Archiwów w oddziale w Jeleniej Górze¹⁶, natomiast AP w Radomiu propagowało poprzez Facebook wystawę przygotowaną z okazji rocznicy Konstytucji 3 Maja¹⁷. Trudniej poprzez to medium informować o stałej ofercie edukacyjnej danego archiwum, choć i to się zdarza, jak choćby w przypadku AP w Gdańsku,

w archiwach państwowych w świetle konspektów i scenariuszy w *Strefie Edukacyjnej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, „Archiwista Polski” 2014, nr 4 (76), s. 39–58.

¹¹ <https://www.kuratorium.lodz.pl/komiks-na-stulecie-odzyskania-niepodleglosci-archiwum-panstwowe-zaprasza-szkoly-do-wspolpracy/> [dostęp 27.04.2021].

¹² <https://www.kuratorium.lublin.pl/?akc=akt&op=szcz&id=10734> [dostęp 27.04.2021].

¹³ H. Mazur, *Działalność edukacyjna archiwów w zakresie współpracy ze szkołami*, praca doktorska napisana pod kierunkiem W. Chorążyczewskiego, Toruń 2019, mps w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

¹⁴ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3446666682118173&id=351626874955518 [dostęp 27.04.2021].

¹⁵ <https://www.facebook.com/ArchiwumPanstwoweWKoszalinie/posts/2379089872134843> [dostęp 27.04.2021].

¹⁶ <https://www.facebook.com/ArchiwumPanstwoweWeWroclawiu/posts/1423335224472254> [dostęp 27.04.2021].

¹⁷ <https://www.facebook.com/apradom/posts/4626975403983992> [dostęp: 27.04.2021].

które w 2014 opublikowało post na Facebooku z zaproszeniem do udziału w lekcjach archiwalnych¹⁸. W 2020 roku podobny post ukazał się na profilu AP w Częstochowie¹⁹.

Najczęściej na profilach archiwów zamieszczano fotorelacje z odbytych inicjatyw edukacyjnych (tak było m.in. na profilu AP w Przemyśle²⁰ i Częstochowie²¹), co ma w sobie potencjał promocyjny i może zachęcać nauczycieli do podjęcia współpracy z archiwum.

W marcu 2020 roku na Facebooku z inicjatywy dyrekcji AP w Siedlcach, Archiwum Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach i Archiwum Diecezjalnego w Siedlcach powstał profil „Archiwa Siedleckie dla nauczycieli, uczniów i pasjonatów”. Strona powstała w dobie pandemii pod hasłem „Zostań w domu i badaj historię regionu” jako odpowiedź na prośby nauczycieli. Zamieszczano w niej archiwalia związane z historią regionu, które mogły uatrakcyjnić proces dydaktyczny w dobie zdalnego nauczania. Niestety, od dłuższego czasu treści na niej nie są aktualizowane²².

Warsztaty i spotkania dla nauczycieli

Niektóre archiwa państwowe przyjmują wycieczki, podczas których nauczyciele nie tylko zwiedzają gmach archiwum, ale też zapoznają się z jego działalnością i zasobem²³. Organizowane są także różnorakie spotkania, podczas których archiwiści przedstawiają ofertę edukacyjną danego archiwum i możliwości współpracy ze szkołami. Takie warsztaty zorganizowało w 2015 roku AP w Malborku przy współpracy z Warmińsko-Mazurskim Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli

¹⁸ <https://www.facebook.com/152385371488105/photos/a.679825528744084/679825542077416> [dostęp 27.04.2021].

¹⁹ <https://www.facebook.com/ArchiwumPanstwoweWczestochowie/photos/a.1700019260275532/2719906434953471> [dostęp 27.04.2021].

²⁰ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1000250490349999&id=440125136362540 [dostęp 27.04.2021].

²¹ <https://www.facebook.com/ArchiwumPanstwoweWczestochowie/posts/2102881086656012> [dostęp 27.04.2021].

²² <https://www.facebook.com/Archiwa-Siedleckie-dla-nauczycieli-uczni%C3%B3w-i-pasjonat%C3%B3w-103198437999487/> [dostęp 01.06.2021].

²³ W 2012 roku AP w Koszalinie odwiedzały wycieczki nauczycieli z Centrum Edukacji Nauczycieli, Archiwum Zakładowe Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (dalej: AZ NDAP), sygn. 653/3, t. 3, s. 301. Nauczyciele historii z terenu Wielkopolski w ramach spotkań organizowanych przez Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu gościli w 2017 roku w AP w Poznaniu, gdzie zapoznali się z zasobem i działalnością tejże placówki, <http://poznan.ap.gov.pl/06-02-2014/> [dostęp 27.04.2021].

w Elblągu²⁴. W latach 2012–2013 AP w Kielcach wspólnie ze Świętokrzyskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach i Samorządowym Ośrodkiem Doradztwa Metodycznego w Kielcach dwukrotnie przygotowało warsztaty dla nauczycieli, w trakcie których przedstawiono ofertę edukacyjną archiwum²⁵. Takie spotkania organizowało też AP w Lesznie w Ośrodku Kształcenia i Doskonalenia Nauczycieli w Lesznie²⁶. Płockie archiwum wraz z Mazowieckim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli Wydział w Płocku i Muzeum Mazowieckim w Płocku zorganizowało w 2017 roku konferencję dla nauczycieli pt. „Edukacja historyczna w szkole, muzeum, archiwum...”²⁷.

Tematyka niektórych spotkań była ukierunkowana na problematykę genealogiczną²⁸ lub historyczną²⁹. Promowano też konkretne inicjatywy edukacyjne archiwów – np. AP w Płocku zaprezentowało projektu „Poznaję moje miasto”³⁰. Z kolei w 2014 roku na konferencji nauczycielskiej pt. „Matura historia 2015” w Ośrodku Myśli Patriotycznej i Obywatelskiej w Kielcach piszący te słowa zaprezentował inicjatywę „Lekcje archiwalne on-line”³¹.

Wyekspozowania wymagają warsztaty metodyczne dedykowane nauczycielom historii i wiedzy o społeczeństwie, organizowane przez AP w Warszawie wraz z Mazowieckim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Ich celem było poszerzenie wiedzy o archiwum i jego zadaniach, zwłaszcza o możliwościach współpracy ze szkołami na gruncie edukacji historycznej, a także podniesienie

²⁴ AZ NDAP, sygn. 662/2, 2015 t. 2, s. 256.

²⁵ H. Mazur, *Rzecz o edukacyjnej funkcji Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2012, nr 1, s. 112.

²⁶ H. Mazur, *Działalność edukacyjna...*

²⁷ <http://www.plock.ap.gov.pl/art,77,edukacja-historyczna-w-szkole-muzeum-archiwum-zaproszenie-na-konferencje> [dostęp 27.02.2019].

²⁸ W 2012 roku w AP Siedlcach, gdzie Beata Troć przeprowadziła spotkanie „Typy źródeł wykorzystywanych do badań genealogicznych” dla Samorządowego Centrum Doradztwa i Doskonalenia Nauczycieli w Siedlcach, G. Welik, *Kronika wydarzeń w Archiwum Państwowym w Siedlcach, IX 2010 r. – IX 2012 r.*, „Prace Archiwalno-Konserwatorskie” 2012, z. 18, s. 310. Osadnictwo na Ziemi Lubuskiej po 1945 roku oraz budowa drzewa genealogicznego były tematami kursu doskonalącego dla nauczycieli zorganizowanego przez AP w Zielonej Górze i zielonogórski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, <http://www.archiwum.zgora.pl/art,25,kurs-doskonalacy-dla-nauczycieli-relacja> [dostęp 27.05.2021].

²⁹ W 2018 roku w AAN odbyło się seminarium dla nauczycieli „Dzieje emigracji niepodległościowej 1939–1989”. Uczestnicy wysłuchali wystąpień o pozyskiwaniu, zabezpieczaniu zbiorów emigracyjnych i współpracy z polskimi instytucjami za granicą, <http://www.aan.gov.pl/art,482,seminarium-dla-nauczycieli-w-aan> [dostęp 27.05.2021].

³⁰ K. Bańka, *Działalność Archiwum Państwowego w Płocku w latach 2012–2013*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 6, 2014, s. 115.

³¹ Zbiory własne autora.

kompetencji nauczycieli w zakresie wykorzystania źródeł historycznych w procesie dydaktycznym. Każdorazowo wypracowano scenariusze lekcji z użyciem archiwaliów jako środków dydaktycznych³².

Nie zawsze nauczyciele byli zainteresowani ofertą edukacyjną archiwów „W latach 2015–2017³³ zielonogórskie archiwum współpracowało z lubuskim Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli. Jednak wobec braku zainteresowania nauczycieli organizowanymi ofertą archiwum współpraca nie była kontynuowana³⁴.”

Publikacje

Inną formą informowania nauczycieli o działalności edukacyjnej archiwów i ich ofercie skierowanej do szkół są publikacje wydawane przez ośrodki doskonalenia zawodowego nauczycieli. Ukazały się trzy krótkie artykuły informacyjne opracowane przez archiwistów AP w Kielcach na łamach pisma „Inspiracje” wydawanego przez Świętokrzyskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach³⁵, przez pracowników AP w Opolu w publikacji Miejskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Opolu³⁶ oraz przez pracowników AP w Warszawie w czasopiśmie Mazowieckiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli „Meritum”³⁷.

Poza tym Archiwum Państwowe w Warszawie od 2016 roku, wspólnie z Mazowieckim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Warszawie, Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych, Instytutem Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, organizuje konferencję cykliczną „Educare necesse est” poświęconą edukacji archiwalnej

³² <https://www.warszawa.ap.gov.pl/index.php?c=&id=&s=52>; <https://www.warszawa.ap.gov.pl/index.php?c=&id=&s=47>; <https://www.warszawa.ap.gov.pl/art,579,archiwum-jako-warsztat-pracy-nauczyciela-historii-kurs-d3grudnia-2018> [dostęp 27.05.2021].

³³ <http://www.aan.gov.pl/art,482,seminarium-dla-nauczycieli-w-aan> [dostęp 27.05.2021].

³⁴ H. Mazur, *Działalność edukacyjna...*

³⁵ H. Mazur, *Lekcje w Archiwum Państwowym w Kielcach*, „Inspiracje” 2011, nr 3, s. 22–23.

³⁶ A. Starczewska-Wojnar, J. Sowińska, *Oferta bezpłatnych lekcji archiwalnych oraz warsztatów dla dzieci i młodzieży w siedzibie Archiwum Państwowego w Opolu*, [w:] *Odkryj Opole w Szkole*, red. S. Jagło, J. Berdzik, Opole 2017, s. 168–170.

³⁷ V. Urbaniak, *Ale to już było... czyli co archiwa mogą mieć wspólnego z edukacją?*, „Meritum” 2016, nr 42, s. 33–36.

i roli źródeł archiwalnych w edukacji historycznej. Pokłosem konferencji są trzy publikacje zawierające teksty wystąpień³⁸.

Pewną rolę w omawianej materii odegrać może także czasopismo „Wiadomości Historyczne z WOS”. W 2020 i 2021 roku w niektórych numerach periodyku pojawiała się rubryka „Archiwum i Szkoła”, w której publikowane były artykuły archiwistów na temat działań edukacyjnych prowadzonych przez poszczególne archiwa³⁹. Z kolei w 2016 roku ukazał się tematyczny numer „Wiadomości Historycznych” pt. „Archiwum i szkoła”⁴⁰. Niezależnie od tego na łamach omawianego czasopisma publikowano scenariusze lekcji archiwalnych⁴¹ lub artykuły przeglądowe na temat ofert edukacyjnej archiwów⁴².

³⁸ *Educare necesse est — ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017; *Educare necesse est — powrót do źródeł. Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017; *Educare necesse est — wokół idei patriotyzmu. Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. Urbaniak, Warszawa 2019; *Educare necesse est — dziedzictwo pamięci*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2020; zob. także M. Czerwińska, [Rec.] *Educare necesse est — ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017, „Studia Archiwalne” 4, 2017, s. 255–260; A. Bestian-Zajac, [Rec.] *Educare necesse est — ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” (dalej: AKZ) 2017, nr 8, s. 229–257; W. Stępiak, *Educare necesse est — ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017, „Archiwista Polski” 23, 2018, nr 1, s. 106–112.

³⁹ M. Iżykowska, *Stulecie Niepodległej w Archiwum Państwowym w Opolu*, „Wiadomości Historyczne” (dalej: WH) 2001, nr 1, s. 42–43; A. Konstankiewicz, *Projekt „Archiwa Rodzinne Niepodległej”*, WH 2001, nr 1, s. 44–47; A. Sokół, A. Warzecha, „Halo, tu Archiwum”, czyli jak odkrywać archiwa? *Działalność edukacyjna Archiwum Narodowego w Krakowie*, WH 2020, nr 6, s. 48–50; M. Iżykowska, J. Sowińska, „Z polskim słowem na odrzańskim szlaku” – edukacja w Archiwum Państwowym w Opolu, WH 2020, nr 4, s. 49–50; A. Filipek, „Mały archiwista – moja pierwsza wizyta w archiwum” – archiwalny projekt edukacyjny skierowany do najmłodszych odbiorców, WH 2020, nr 2, s. 43–45.

⁴⁰ H. Mazur, *Edukacja w archiwum, archiwum w edukacji*, WH 2016, nr 1, s. 4–7; P. Zielony, *Wizyta w archiwum IPN*, WH 2016, nr 1, s. 8–10; K. Ziętał, *Archiwa społeczne zyskują siłę*, WH 2016, nr 1, s. 11–14; A. Rosa, *W stronę nowej jakości w działalności edukacyjnej archiwów*, WH 2016, nr 1, s. 15–16; T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, *Szkoła i archiwum*, WH 2016, nr 1, s. 17–22; M. Szczepaniak, G. Tyrchan, *Uczniowie w archiwum – ciekawe zajęcia czy „nudy na pudy”?*, WH 2016, nr 1, s. 23–25; A. Konstankiewicz, *Archiwa rodzinne*, WH 2016, nr 1, s. 28–31.

⁴¹ H. Mazur, *Archiwum Państwowe w Kielcach – historia – zadania – zasób jako przykład lekcji archiwalnej*, WH 2011, nr 6, s. 18–24; *idem*, *Archiwum Państwowe w Kielcach – historia – zadania – zasób. Konspekt lekcji w liceum ogólnokształcącym*, WH 2011, nr 6, s. 25–27; *idem*, *Lekcja genealogiczna w archiwum państwowym*, WH 2019, nr 2, s. 34–38; *idem*, *Lekcje archiwalne on-line Archiwum Państwowego w Kielcach*, WH 2013, nr 5, s. 13–19; M. Szczepaniak, G. Tyrchan, *Ścieżka edukacji regionalnej „Kościół Św. Ducha w Gnieźnie”*. Materiały i scenariusze zajęć przeznaczonych dla uczniów gimnazjów, WH 2007, nr 3, s. 43–55.

⁴² H. Mazur, A. Rosa, *Edukacyjna i popularyzatorska oferta archiwów w stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości*, WH 2018, nr 5, s. 45–48.

Mniejszy zasięg, bo obejmujący raczej środowiska dydaktyków historii, miały publikacje archiwistów lub dydaktyków ukazujące się w pracach zbiorowych będących pokłosiem konferencji dydaktyczno-historycznych⁴³.

Warto dodać, że problematyka archiwów jako instytucji pozaszkolnej edukacji historycznej znalazły się na kartach dwóch podręczników dydaktyki historii Alojzego Zieleckiego⁴⁴ oraz Ewy Chorąży, Danuty Konieczki-Śliwińskiej i Stanisława Roszaka⁴⁵, a także w encyklopedii dydaktyki historii⁴⁶.

Wyjątkowy charakter mają specjalne wydawnictwa archiwów dedykowane nauczycielom. Największe osiągnięcia na tym polu posiada AP w Warszawie, które wraz z Mazowieckim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli wydało trzy publikacje zawierające scenariusze i konspekty lekcji z wykorzystaniem archiwaliów⁴⁷. Celem publikacji było podniesienie kompetencji nauczycieli historii

⁴³ A. Pasko, *Zadania Archiwum Państwowego w Białymstoku w zakresie edukacji realizowane we współpracy ze szkołami*, [w:] *Region w edukacji historycznej. Nauka, doradztwo, praktyka*, „Toruńskie Spotkania Dydaktyczne” (dalej: TSD), t. II, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Toruń 2005, s. 169–173; M. Figeac-Monthus, *Historia i dziedzictwo lokalne we Francji. Wykorzystanie dokumentów archiwalnych na poziomie gimnazjalnym*, [w:] *Region w edukacji historycznej*, s. 25–33; eadem, *Służby edukacyjne i nauczanie historii – przypadek francuski*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, TSD, t. IV, red. S. Roszak, M. Strzelecka, Toruń 2007, s. 26–32; B. Herdzin, *Działalność edukacyjno-popularyzatorska archiwów na przykładzie Archiwum Państwowego w Toruniu*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 45–50; M. Honeybone, *Archiwa i muzea w nauczaniu historii w Anglii*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 21–25; D. Konieczka-Śliwińska, *Współpraca szkoły wyższej z placówkami muzealnymi i archiwalnymi w kształceniu studentów specjalności nauczycielskiej*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 137–144; A. Rosa, *Funkcja edukacyjna archiwów. Pojęcie i zakres*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 15–20; H. Mazur, *Edukacja historyczna w archiwach – bilans, perspektywy, postulaty*, [w:] *Kierunki badań dydaktycznych. Kierunki zamian edukacji historycznej*, TSD, t. X, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Ł. Wróbel, Toruń 2013, s. 298–309; idem, A. Rosa, *Lekcje archiwalne – w kierunku efektywności i innowacyjności kształcenia*, [w:] *Tradycja i nowoczesność w edukacji historycznej*, TSD, t. XI, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Ł. Wróbel, Toruń 2016, s. 83–93 [wspólnie z A. Rosą].

⁴⁴ A. Zielecki, *Wprowadzenie do dydaktyki historii*, Kraków 2007, s. 274–276. Jego zdaniem w ramach współpracy ze szkołami archiwa mogą organizować lekcje w archiwum połączone z pokazem najciekawszych archiwaliów oraz lekcje w szkole, na których nauczyciel prezentuje dokumenty dotyczące historii szkoły. Zasób archiwów może służyć uczniom do opracowania projektów, przygotowywania się do konkursów, quizów i olimpiad historycznych, zbierania materiałów do napisania rozprawki historycznej czy referatu.

⁴⁵ E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008, s. 262–264.

⁴⁶ A. Zielecki, *Archiwa*, [w:] *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli*, red. J. Maternicki, Warszawa 2004, s. 13–14.

⁴⁷ *Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2010; zob. także H. Mazur, [Rec.] *Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii*.

w dziedzinie wykorzystania źródeł historycznych w procesie kształcenia. Zasadniczą część każdej z nich stanowią scenariusze lekcji sporządzone przez nauczycieli warszawskich szkół. W materiałach pomocniczych zamieszczonych na załączonych do książek płytach można znaleźć ćwiczenia i zadania, schematy, tabele, słowniczki pojęć, wzory formularzy używanych w archiwach, a przede wszystkim skany materiałów archiwalnych dobranych pod względem tematyki lekcji.

Wspólną inicjatywą wydawniczą AP w Płocku, Stowarzyszenia Przyjaciół Archiwum Państwowego w Płocku oraz SP nr 21 w Płocku jest publikacja zawierająca scenariusze pięciu zajęć dla najmłodszych uczniów szkół podstawowych. Część drugą stanowią karty pracy pomyślane na kształt zeszytu ćwiczeń⁴⁸.

Propozycją AP w Opolu jest płyta CD pod tytułem „Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół”. Zawiera ona „Materiały dla nauczyciela” – scenariusze lekcji oraz „Materiały dla ucznia” – karty pracy. W obu pakietach znajdują się ilustracje, słowniczki, definicje pojęć, kalendaria, fragmenty źródeł, publikacji naukowych, mapy, schematy i skany dokumentów⁴⁹.

Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjalnej i szkoły ponadgimnazjalnej, pod red. Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak, Warszawa 2010, ss. 71 + CD, „Archiwista Polski” 16, 2011, nr 3, s. 71–76; „Bez korzeni nie zakwitniesz” – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012; zob. także D. Konieczka-Słowińska, [Rec.] Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012, ss. 81 + CD, ŚSAH, t. 2, 2013, s. 225–230; H. Mazur, [Rec.] Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012, ss. 81 + CD, „Archiwista Polski”, r. XVIII, 2013, nr 2 (70), s. 77–82; Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2015; zob. także M. Machalek, [Rec.] Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych, pod redakcją naukową Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak, Warszawa 2015, ss. 88 oraz CD, ŚSAH, t. V, 2016, s. 351–357; H. Mazur, [Rec.] Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych, pod red. Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak, Warszawa 2015, ss. 88 + CD, „Archiwista Polski” 21, 2016, nr 3, s. 85–90.

⁴⁸ *Poznaję moje miasto – scenariusze zajęć, Płock 2013; Poznaję moje miasto – karty pracy dla nauczyciela do zajęć z dzieckiem, Płock 2013; zob. także H. Mazur, [Rec.] Poznaję moje miasto – scenariusze zajęć, Płock 2013, ss. 20; Poznaję moje miasto – karty pracy dla nauczyciela do zajęć z dzieckiem, Płock 2013, ss. 14 + 8 kart luźnych z ilustracjami, „Archiwista Polski” 19, 2014, nr 4, s. 89–93.*

⁴⁹ *Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół, oprac. Justyna Sowińska, Aleksandra Starczewska-Wojnar, Opole 2016, CD-DVD-ROM; zob. także H. Mazur, [Rec.] Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół, oprac. Justyna Sowińska, Aleksandra Starczewska-Wojnar, Archiwum Państwowe w Opolu, Opole 2016, CD-DVD-ROM, AKZ 2017, nr 8 (10), s. 263–268.*

W 2018 roku ukazał się e-book „Plock1918.pl”, będący inicjatywą AP w Płocku i Mazowieckiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli – Wydziału w Płocku. Pierwszą część stanowi wybór źródeł archiwalnych obrazujących proces kształtowania się władz lokalnych oraz życie codzienne w Płocku w latach 1917–1918. Druga część publikacji to cztery scenariusze lekcji z wykorzystaniem materiałów archiwalnych, dotyczące tematyki niepodległościowej, przygotowane przez płockich archiwistów i nauczycieli⁵⁰.

Edukacja archiwalna w uniwersyteckim kształceniu nauczycieli historii

Z analizy programów wynika, że w żadnym z ośrodków kształcących przyszłych nauczycieli historii nie ma odrębnego kursu poświęconego edukacji archiwalnej, z wyjątkiem Uniwersytetu Szczecińskiego, gdzie „Edukacja archiwalna” w wymiarze 15 godzin pojawiła się w roku akademickim 2021/22 na studiach licencjackich⁵¹. W niektórych uczelniach treści poświęcone aktywności edukacyjnej archiwów pojawiają się w ramach kursów o nazwie „Dydaktyka historii – tak jest na studiach pierwszego stopnia w Uniwersytecie Rzeszowskim (zajęcia: „Archiwa w edukacji historycznej”)⁵² i Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach (treści: „Formy organizacyjne edukacji historycznej Wycieczka historyczna do muzeum, biblioteki, archiwum i wycieczka terenowa”)⁵³. W ramach kursu „Dydaktyka historii” w Uniwersytecie Rzeszowskim studenci zapoznają się ze strukturą polskich archiwów, ich celami i zadaniami oraz rolą edukacyjną i zasobem archiwów, a także kształtują umiejętność tworzenia scenariuszy lekcji z wykorzystaniem materiałów archiwalnych. Zajęcia te odbywają się w formie warsztatowej w AP w Rzeszowie. Prowadzi je archiwista, który prezentuje archiwalia pod kątem określonej tematyki (np. „Dzieje Rzeszowa w materiałach archiwalnych”), na podstawie których studenci opracowują

⁵⁰ *Plock1918.pl. Wybór dokumentów źródłowych z zasobu Archiwum Państwowego w Płocku wraz z konspektami lekcji dla nauczycieli*, red. T. Piekarski, Płock 2018, <http://www.plock.ap.gov.pl/art,121,plock1918pl> [dostęp 01.06.2021].

⁵¹ Informacja przekazana przez prof. Małgorzatę Machałę z Uniwersytetu Szczecińskiego.

⁵² Syllabus przedmiotu Dydaktyka historii <https://www.ur.edu.pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/student/kierunki-studiow/historia/sylabusy/sylabusy-dla-cyklu-ksztalcenia-2019-2021--studia-/semestr-1> [dostęp 01.06.2021].

⁵³ Syllabus przedmiotu <https://bip.ires.pl/gfx/ap/files/programystudiow/wh/2020-2021/historia/historia-1stop-s5.pdf> [dostęp 01.06.2021].

scenariusze lekcji⁵⁴. Z kolei jako zakres tematyczny kursu „Edukacja historyczna” na studiach magisterskich w Uniwersytecie Zielonogórskim wskazano „Lekcję muzealną i archiwalną”⁵⁵. Lekcje muzealne, biblioteczne i archiwalne stanowią jedno z treści kursu „Dydaktyka przedmiotowa – nauczanie historii w szkole podstawowej” w Uniwersytecie Jana Długosza w Częstochowie⁵⁶. W ramach ćwiczeń z dydaktyki historii w Uniwersytecie Wrocławskim studenci odbywają wizyty w archiwum, gdzie są zapoznawani przez archiwistę z ofertą edukacyjną placówki adresowaną do uczniów. Ponadto po skończonych zajęciach student zna specyfikę archiwów i ich zasobu, formy działalności archiwów i korzyści z nich wynikające oraz działalność Forum Edukatorów Archiwalnych. Studenci tworzą także scenariusze zajęć w oparciu o materiały archiwalne⁵⁷. Wiedzę na temat oferty edukacyjnej archiwów uzyskuje także student historii ze specjalnością nauczycielską w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim – poprzez zajęcia w archiwum oraz analizę stron internetowych, a także publikacje poświęcone edukacji archiwalnej publikowane na łamach „Wiadomości Historycznych”⁵⁸. Treści poświęconych roli archiwów w edukacji historycznej nie brak także w Uniwersytecie Gdańskim. Studenci poznają archiwa i muzea jako „pozaszkolne źródła wiedzy historycznej i jej popularyzacji” głównie poprzez prezentację wystaw i publikacji archiwalnych i muzealnych przydatnych w pracy nauczycieli historii oraz wizyty w archiwach i muzeach⁵⁹.

Częściej jednak archiwa i ich działania na gruncie edukacji pojawiają się na innych niż dydaktyka historii kursach kierunkowych przewidzianych dla specjalności nauczycielskiej. I tak w Uniwersytecie Rzeszowskim w ramach przedmiotu „Zastosowanie multimediów w edukacji na studiach licencjackich” student poznaje „Zasoby naukowe Internetu – wirtualne muzea, archiwa, biblioteki, źródła,

⁵⁴ Ankieta nadesłana przez dr Elżbietę Biesiadecką z Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

⁵⁵ <https://webapps.uz.zgora.pl/syl/index.php?course/showCourseDetails/1254771> [dostęp 01.06.2021].

⁵⁶ Karta przedmiotu kursu Dydaktyka przedmiotowa – nauczanie historii w szkole podstawowej – ćwiczenia, <http://bip.ujd.edu.pl/arttykul/66/37/studia-i-stopnia> [dostęp 01.06.2021].

⁵⁷ Ankieta nadesłana przez dr Małgorzatę Skotnicką-Palkę z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego.

⁵⁸ Ankieta nadesłana przez prof. Izabelę Lewandowską z Instytutu Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

⁵⁹ Ankieta nadesłana przez prof. Arnolda Kłonczyńskiego z Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego.

repozytoria cyfrowe⁶⁰. Z kolei w programie studiów pierwszego stopnia w Uniwersytecie Opolskim figuruje kurs „Źródła historyczne w edukacji szkolnej”, podczas którego realizowane są zajęcia „Narodowe Archiwum Cyfrowe i jego zbiory. Internetowe archiwa historii mówionej⁶¹. W ramach tego i innego kursu („Teoretyczne i praktyczne aspekty nauczania historii”) studenci odwiedzają archiwum, poznają jego działalność i zasób, a także opracowują scenariusze zajęć z wykorzystaniem archiwaliów⁶². Szczególnie bogate w treści dotyczące archiwów są zajęcia odbywające się studiach w Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach. W ramach kursu „Warsztat badawczy nauczyciela historii” student studiów pierwszego stopnia poznaje „Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii”⁶³. Podobnie jest na kursach „Edukacyjny przekaz historyczny, historia lokalna i regionalna” oraz „Dydaktyka historii”, podczas których „nieodzowne też jest nabycie kompetencji społecznych wyrażających się w podjęciu działań upowszechniających historię np. w ujęciu mikrohistorycznym”. Studenci odwiedzają archiwum, uczestniczą w konferencjach organizowanych przez AP w Kielcach oraz zapoznają z się artykułami na temat edukacji archiwalnej w „Wiadomościach Historycznych”⁶⁴.

Studenci historii specjalności nauczycielskiej w niektórych ośrodkach odwiedzają archiwa państwowe, gdzie poznają ich ofertę edukacyjną i potencjał dydaktyczny. Takie wizyty odnotowano w ramach współpracy Zakładu Dydaktyki Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z AP w Poznaniu⁶⁵ oraz Zakładu Dydaktyki Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach z AP w Kielcach⁶⁶.

⁶⁰ Syllabus przedmiotu Zastosowanie multimediiów w edukacji, <https://www.ur.edu.pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/student/kierunki-studiow/historia/sylabusy/sylabusy-dla-cyklad-ksztalcenia-2019-2022--studia-s/semestr-4> [dostęp 01.06.2021].

⁶¹ Syllabus kursu, <http://historia.uni.opole.pl/sylabusy-dokumenty/> [dostęp 01.06.2021].

⁶² Ankieta nadesłana przez prof. Marka Białokura z Instytutu Historii Uniwersytetu Opolskiego.

⁶³ Karta przedmiotu <https://ihis.ujk.edu.pl/karty-przedmiotow/>.

⁶⁴ Ankieta nadesłana przez prof. Hannę Wójcik-Łagan z Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

⁶⁵ D. Konieczka-Śliwińska, *Współpraca szkoły...*, s. 137–140.

⁶⁶ H. Mazur, *Rzecz o edukacyjnej...*, s. 109.

Inne formy

Niektóre archiwa państwowe informacje na temat oferty edukacyjnej wysyłają do szkół pocztą tradycyjną lub elektroniczną. W przypadku jednostkowych wydarzeń (np. wstaw, konkursów) są to zaproszenia i plakaty. Efekty przynoszą kontakty z kuratoriami oświaty, do których archiwa wysyłają informacje o podejmowanych inicjatywach edukacyjnych. Szczególnie pomyślnie i owocnie układa się współpraca AP w Szczecinie z Zachodniopomorskim Kuratorium Oświaty, które swoimi kanałami informuje szkoły o przedsięwzięciach edukacyjnych. Taką rolę pełnią też niekiedy ośrodki metodyczne. Wielu archiwistów wskazuje bezpośredni kontakt z nauczycielami jako sposób na zainteresowanie szkół propozycjami edukacyjnymi archiwów. Często najskuteczniejsze są prywatne kontakty lub więzi rodzinne pomiędzy archiwistami a nauczycielami. Działania edukacyjne archiwów propagują w szkołach archiwiści będący jednocześnie rodzicami uczniów. Niektóre archiwa współpracują ze stałymi grupami nauczycieli, „którzy polecają [...] zajęcia i informują o nich za pośrednictwem nieformalnych grup”⁶⁷.

Informacje o ofercie edukacyjnej poszczególnych archiwów trafiały do nauczycieli także w inny sposób. W latach 2009–2010 dyrektor AP w Kielcach składał wizyty dyrektorom kieleckich szkół średnich i zachęcał ich do nawiązywania współpracy z archiwum⁶⁸. Natomiast w 2015 roku dyrektor AP w Lesznie przedstawiła propozycje zajęć edukacyjnych, które może prowadzić archiwum, podczas spotkania dyrektorów szkół w kuratorium⁶⁹.

Nietuzinkowym przedsięwzięciem był konkurs ogłoszony przez AP w Opolu, adresowany do nauczycieli, metodyków oraz studentów kierunków historycznych, pedagogicznych i pokrewnych. Jego przedmiotem był scenariusz lekcji historii dla szkół podstawowych i ponadpodstawowych, uwzględniający materiał ikonograficzny i teksty, które znajdują się na stronie internetowej www.powstancyslascy.pl⁷⁰.

Współcześnie promocja archiwalnych działań edukacyjnych w kręgach oświatowych wydaje się niewystarczająca, co wobec słabego rozeznania nauczycieli w zasobie archiwum może negatywnie wpływać na nawiązywanie współpracy między

⁶⁷ *Idem*, *Działalność edukacyjna...*

⁶⁸ *Idem*, *Działalność edukacyjna archiwów państwowych na przykładzie Archiwum Państwowego w Kielcach (wybrane zagadnienia)*, „Archiwista Polski” 2011, nr 2 (62), s. 68.

⁶⁹ AZ NDAP, sygn. 662/2, 2015, t. 3, s. 142.

⁷⁰ <http://www.kuratorium.opole.pl/konkurs-na-scenariusz-lekcji-historii-z-wykorzystaniem-materialow-znajdujacych-sie-na-stronie-internetowej-archiwum-panstwowego-w-opolu/>

szkołami a archiwami⁷¹. Można postawić tezę, że nauczyciele historii kojarzą archiwa bardziej jako elementy warsztatu badawczego (gdzie część z nich zapewne prowadziła kwerendy na potrzeby prac licencjackich czy magisterskich) niż jako instytucje pozaszkolnej edukacji historycznej. W kształceniu przyszłych nauczycieli historii wciąż kładzie się nacisk przede wszystkim na edukację muzealną.

Archiwa poprzez działania edukacyjne skierowane wobec nauczycieli historii mogą służyć kształtowaniu ich kultury źródłoznawczej. Pod tym pojęciem należy rozumieć historycznie i społecznie uwarunkowaną strukturę wiedzy, wartości, zachowań oraz ich wytworów, umożliwiającą wyszukiwanie, poznawanie, wykorzystanie i zachowywanie źródeł historycznych w ich treści i formie materialnej w danym miejscu i czasie⁷².

Informowanie o ofercie edukacyjnej archiwów w zakresie warsztatów i lekcji archiwalnych odbywało się przede wszystkim poprzez własne strony internetowe archiwów państwowych. Archiwa wykazują tu wyraźną bierność, bowiem nie każdy nauczyciel wie, że placówki te realizują takie zajęcia i nie wpadnie na pomysł, aby odwiedzić witrynę archiwum państwowego i szukać w tym miejscu informacji na temat oferty edukacyjnej. Stąd wydaje się, że działania archiwów państwowych ukierunkowane na promocję oferty edukacyjnej, a realizowane przed komputeryzacją miały bardziej aktywny charakter niż obecnie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

AZ NDAP, sygn. 662/2, 2015 t. 2.

AZ NDAP, sygn. 662/2, 2015, t. 3.

Opracowania

Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2010.

Bańka K., *Działalność Archiwum Państwowego w Płocku w latach 2012–2013*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, t. VI, 2014.

⁷¹ H. Mazur, *Działalność edukacyjna...*

⁷² O kulturze źródłoznawczej szerzej zob. M. Janik, *Pojęcie kultury źródłoznawczej nauczyciela historii*, WH 2006, nr 2, s. 27–34; *idem*, *Kultura źródłoznawcza nauczyciela historii a dziedzictwo regionalne*, [w:] *Region w edukacji historycznej*, s. 57–66.

- Bestian-Zajac A., [Rec.] *Educare necesse est – ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2017, nr 8, s. 229–257.
- „Bez korzeni nie zakwitniesz” – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012.
- Choraży E., Konieczka-Śliwińska D., Roszak S., *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008.
- Czerwińska M., [Rec.] *Educare necesse est – ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017, „Studia Archiwalne”, 2017, t. 4, s. 255–260.
- Educare necesse est – ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017; *Educare necesse est – powrót do źródeł. Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017.
- Educare necesse est – dziedzictwo pamięci*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2020.
- Educare necesse est – wokół idei patriotyzmu. Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. Urbaniak, Warszawa 2019.
- Figeac-Monthus M., *Historia i dziedzictwo lokalne we Francji. Wykorzystanie dokumentów archiwalnych na poziomie gimnazjalnym*, [w:] *Region w edukacji historycznej*, s. 25–33.
- Figeac-Monthus M., *Śluby edukacyjne i nauczanie historii – przypadek francuski*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, „Toruńskie Spotkania Dydaktyczne”, t. IV, red. S. Roszak, M. Strzelecka, Toruń 2007, s. 26–32.
- Filipek A., „Mały archiwista – moja pierwsza wizyta w archiwum” – archiwalny projekt edukacyjny skierowany do najmłodszych odbiorców, „Wiadomości Historyczne” 2020, nr 2, s. 43–45.
- Honeybone M., *Archiwa i muzea w nauczaniu historii w Anglii*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 21–25.
- Herdzin B., *Działalność edukacyjno-popularyzatorska archiwów na przykładzie Archiwum Państwowego w Toruniu*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 45–50.
- Iżykowska M., *Stulecie Niepodległej w Archiwum Państwowym w Opolu*, „Wiadomości Historyczne” 2001, nr 1.
- Iżykowska M., Sowińska J., „Z polskim słowem na odrzańskim szlaku” – edukacja w Archiwum Państwowym w Opolu, „Wiadomości Historyczne” 2020, nr 4, s. 49–50.
- Janik M., *Kultura źródłoznawcza nauczyciela historii a dziedzictwo regionalne*, [w:] *Region w edukacji historycznej*, s. 57–66.
- Janik M., *Pojęcie kultury źródłoznawczej nauczyciela historii*, „Wiadomości Historyczne” 2006, nr 2, s. 27–34.
- Konieczka-Śliwińska D., [Rec.] *Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012, ss. 81 + CD, ŚSAH, t. 2, 2013, s. 225–230.

- Konieczka-Słowińska D., *Współpraca szkoły wyższej z placówkami muzealnymi i archiwalnymi w kształceniu studentów specjalności nauczycielskiej*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 137–144.
- Konstankiewicz A., *Archiwa rodzinne*, „Wiadomości Historyczne” 2016, nr 1, s. 28–31.
- Konstankiewicz A., *Projekt „Archiwa Rodzinne Niepodległej”*, „Wiadomości Historyczne” 2001, nr 1, s. 44–47.
- Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół*, oprac. J. Sowińska, A. Starczewska-Wojnar, Opole 2016, CD-DVD-ROM.
- Machalek M., [Rec.] *Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych, pod redakcją naukową Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak*, Warszawa 2015, ss. 88 oraz CD, ŚSAH, t. V, 2016, s. 351–357.
- Mazur H., [Rec.] *Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjalnej i szkoły ponadgimnazjalnej, pod red. Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak*, Warszawa 2010, ss. 71 + CD, „Archiwista Polski” 16, 2011, nr 3, s. 71–76.
- Mazur H., *Archiwum Państwowe w Kielcach – historia – zadania – zasób jako przykład lekcji archiwalnej*, „Wiadomości Historyczne” 2011, nr 6, s. 18–24.
- Mazur H., *Archiwum Państwowe w Kielcach – historia – zadania – zasób. Konspekt lekcji w liceum ogólnokształcącym*, „Wiadomości Historyczne” 2011, nr 6, s. 25–27.
- Mazur H., [Rec.] *Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012, ss. 81 + CD, „Archiwista Polski”, r. XVIII, 2013, nr 2 (70), s. 77–82.
- Mazur H., *Działalność edukacyjna archiwów państwowych na przykładzie Archiwum Państwowego w Kielcach (wybrane zagadnienia)*, „Archiwista Polski”, 2011, nr 2 (62), s. 68.
- Mazur H., *Działalność edukacyjna archiwów w zakresie współpracy ze szkołami*, praca doktorska napisana pod kierunkiem W. Chorążyczewskiego, Toruń 2019, mps w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Mazur H., *Edukacja historyczna w archiwach – bilans, perspektywy, postulaty*, [w:] *Kierunki badań dydaktycznych. Kierunki zamian edukacji historycznej*, „Toruńskie Spotkania Dydaktyczne”, t. X, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Ł. Wróbel, Toruń 2013, s. 298–309.
- Mazur H., *Edukacja w archiwum, archiwum w edukacji*, „Wiadomości Historyczne” 2016, nr 1, s. 4–7.
- Mazur H., [Rec.] *Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół*, oprac. Justyna Sowińska, Aleksandra Starczewska-Wojnar, *Archiwum Państwowe w Opolu, Opole 2016, CD-DVD-ROM*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2017, nr 8 (10), s. 263–268.
- Mazur H., *Lekcje archiwalne w archiwach państwowych w świetle konspektów i scenariuszy w Strefie Edukacyjnej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, „Archiwista Polski” 2014, nr 4 (76).

- Mazur H., *Lekcja genealogiczna w archiwum państwowym*, „Wiadomości Historyczne” 2019, nr 2, s. 34–38.
- Mazur H., *Lekcje w Archiwum Państwowym w Kielcach*, „Inspiracje” 2011, nr 3.
- Mazur H., *Lekcje archiwalne on-line Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Wiadomości Historyczne” 2013, nr 5, s. 13–19.
- Mazur H., *Multimedia a edukacyjna funkcja archiwów. Przypadek kielecki*, [w:] *Multimedia a źródła historyczne w nauczaniu i badaniach*, red. M. Szabaciuk, M. Ausz, Lublin 2015.
- Mazur H., *Od prac kulturalno-oświatowych do edukacji w archiwach państwowych. Dzieje myśli popularyzatorskiej i przegląd piśmiennictwa z lat 1930–2014*, „Archeion” 2015, t. 116, s. 244–290.
- Mazur H., [Rec.] *Poznaję moje miasto – scenariusze zajęć*, Płock 2013, ss. 20; *Poznaję moje miasto – karty pracy dla nauczyciela do zajęć z dzieckiem*, Płock 2013, ss. 14 + 8 kart luźnych z ilustracjami, „Archiwista Polski” 19, 2014, nr 4, s. 89–93.
- Mazur H., *Rzecz o edukacyjnej funkcji Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne” 2012, nr 1.
- Mazur H., [Rec.] *Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych, pod red. Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak*, Warszawa 2015, ss. 88 + CD, „Archiwista Polski”, r. XXI, 2016, nr 3, s. 85–90.
- Mazur H., Rosa A., *Edukacyjna i popularyzatorska oferta archiwów w stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości*, „Wiadomości Historyczne” 2018, nr 5, s. 45–48.
- Mazur H., Rosa A., *Lekcje archiwalne – w kierunku efektywności i innowacyjności kształcenia*, [w:] *Tradycja i nowoczesność w edukacji historycznej*, „Toruńskie Spotkania Dydaktyczne”, t. XI, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wiczorek, Ł. Wróbel, Toruń 2016, s. 83–93.
- Pasko A., *Zadania Archiwum Państwowego w Białymstoku w zakresie edukacji realizowane we współpracy ze szkołami*, [w:] *Region w edukacji historycznej. Nauka, doradztwo, praktyka*, „Toruńskie Spotkania Dydaktyczne”, t. II, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wiczorek, Toruń 2005, s. 169–173.
- Poznaję moje miasto – karty pracy dla nauczyciela do zajęć z dzieckiem*, Płock 2013.
- Poznaję moje miasto – scenariusze zajęć*, Płock 2013.
- Rosa A., *Funkcja edukacyjna archiwów*, Warszawa 2012.
- Rosa A., *Funkcja edukacyjna archiwów. Pojęcie i zakres*, [w:] *Muzea i archiwa w edukacji historycznej*, s. 15–20.
- Rosa A., *W stronę nowej jakości w działalności edukacyjnej archiwów*, „Wiadomości Historyczne” 2016, nr 1, s. 15–16.
- Sokół A., Warzecha A., „*Halo, tu Archiwum*”, czyli jak odkrywać archiwa? *Działalność edukacyjna Archiwum Narodowego w Krakowie*, „Wiadomości Historyczne” 2020, nr 6, s. 48–50.
- Stachurska-Maj T., V. Urbaniak V., *Szkoła i archiwum*, „Wiadomości Historyczne” 2016, nr 1, s. 17–22.

- Starczewska-Wojnar A., Sowińska J., *Oferta bezpłatnych lekcji archiwalnych oraz warsztatów dla dzieci i młodzieży w siedzibie Archiwum Państwowego w Opolu*, [w:] *Odkryj Opole w Szkole*, red. S. Jagło, J. Berdzik, Opole 2017.
- Stępnia W., *Educare necesse est — ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017, „Archiwista Polski”, 2018, r. XXIII, nr 1, s. 106–112.
- Szczepaniak M., Tyrchan G., *Ścieżka edukacji regionalnej „Kościół Św. Ducha w Gnieźnie”*. Materiały i scenariusze zajęć przeznaczonych dla uczniów gimnazjów, „Wiadomości Historyczne” 2007, nr 3, s. 43–55.
- Szczepaniak M., Tyrchan G., *Uczniowie w archiwum – ciekawe zajęcia czy „nudy na pudy”?*, „Wiadomości Historyczne” 2016, nr 1, s. 23–25.
- Urbaniak V., *Ale to już było... czyli co archiwa mogą mieć wspólnego z edukacją?*, „Meritum”, 2016, nr 42.
- Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2015.
- Welik G., *Kronika wydarzeń w Archiwum Państwowym w Siedlcach*, IX 2010 r. – IX 2012 r. „Prace Archiwalno-Konserwatorskie” 2012, z. 18, s. 307–314.
- Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli*, red. J. Maternicki, Warszawa 2004.
- Zielecki A., *Wprowadzenie do dydaktyki historii*, Kraków 2007.
- Zielony P., *Wizyta w archiwum IPN*, „Wiadomości Historyczne” 2016, nr 1, s. 8–10.
- Ziętal K., *Archiwa społeczne zyskują siłę*, „Wiadomości Historyczne” 2016, nr 1, s. 11–14.

Strony internetowe

- <http://www.aan.gov.pl/art,482,seminarium-dla-nauczycieli-w-aan> [dostęp 27.05.2021].
- https://agad.gov.pl/?page_id=384 [dostęp 31.05.2021].
- <https://ank.gov.pl/co-robimy/popularyzacja-edukacja-i-wydawnictwa/edukacja/pokazy-i-lekcje-archiwalne/> [dostęp 31.05.2021].
- http://archiwalna.archiwa.gov.pl/pl/aktualnoci-edu.html?template=archiwa_edu [dostęp 13.01.2019].
- <http://archiwum.kopernik.tv/1087,archiwum-edukuje-czyli-warsztaty-wsrod-dokumentow> [dostęp 27.12.2018].
- <https://archiwum.leszno.pl/new/p,94,edukacja> [dostęp 31.05.2021].
- <https://bip.ires.pl/gfx/ap/files/programystudiow/wh/2020-2021/historia/historia-1stop-s5.pdf> [dostęp 01.06.2021].
- <http://bip.ujd.edu.pl/artykul/66/37/studia-i-stopnia> [dostęp: 01.06.2021].
- <http://lublin.ap.gov.pl/nauka-popularyzacja-i-edukacja/oferta-edukacyjna/> [dostęp 31.05.2021].
- <http://nowastrona.opole.ap.gov.pl/front/education/lekcje-on-line-w-archiwum> [dostęp 31.05.2021].

- <http://olsztyn.ap.gov.pl/lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].
- <https://plock.ap.gov.pl/index.php/edukacja/> [dostęp 31.05.2021].
- <http://poznan.ap.gov.pl/06-02-2014/> [dostęp 27.04.2021].
- <https://webapps.uz.zgora.pl/syl/index.php?course/showCourseDetails/1254771> [dostęp 01.06.2021].
- <http://www.archiwum.zgora.pl/art,25,kurs-doskonalacy-dla-nauczycieli-relacja> [dostęp 27.05.2021].
- <https://www.facebook.com/152385371488105/photos/a.679825528744084/679825542077416> [dostęp 27.04.2021].
- <https://www.facebook.com/apradow/posts/4626975403983992> [dostęp 27.04.2021].
- <https://www.facebook.com/Archiwa-Siedleckie-dla-nauczycieli-uczni%C3%B3w-i-pasjo%C3%B3w-103198437999487/> [dostęp 01.06.2021].
- <https://www.facebook.com/ArchiwumPanstwoweWkoszalinie/posts/2379089872134843> [dostęp 27.04.2021].
- <https://www.facebook.com/ArchiwumPanstwoweWczestochowie/photos/a.1700019260275532/2719906434953471> [dostęp 27.04.2021].
- https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3446666682118173&id=351626874955518 [dostęp 27.04.2021].
- https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1000250490349999&id=440125136362540 [dostęp 27.04.2021].
- <http://historia.uni.opole.pl/sylabusy-dokumenty/> [dostęp 01.06.2021].
- <https://www.kuratorium.lodz.pl/komiks-na-stulecie-odzyskania-niepodleglosci-archiwum-panstwowe-zaprasza-szkoly-do-wspolpracy/> [dostęp 27.04.2021].
- <https://www.kuratorium.lublin.pl/?akc=akt&op=szcz&id=10734> [dostęp 27.04.2021].
- <http://www.kuratorium.opole.pl/konkurs-na-scenariusz-lekcji-historii-z-wykorzystaniem-materialow-znajdujacych-sie-na-stronie-internetowej-archiwum-panstwowego-w-opolu/> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.archiwum.zgora.pl/p,96,popularyzacja> [dostęp 31.05.2021].
- <http://lublin.ap.gov.pl/nauka-popularyzacja-i-edukacja/oferta-edukacyjna/> [dostęp 31.05.2021].
- <http://nowastrona.opole.ap.gov.pl/front/education/lekcje-on-line-w-archiwum> [dostęp 31.05.2021].
- <http://olsztyn.ap.gov.pl/lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].
- <https://plock.ap.gov.pl/index.php/edukacja/> [dostęp 31.05.2021].
- <http://www.plock.ap.gov.pl/art,77,edukacja-historyczna-w-szkole-muzeum-archiwum-zaproszenie-na-konferencje> [dostęp 27.02.2019].
- <https://rzeszow.ap.gov.pl/o-archiwum/co-robimy/prezentacje-dla-szkol/> [dostęp 31.05.2021].
- <http://torun.ap.gov.pl/zasob-archiwum-panstwowego-w-toruniu/pokazy-dla-uczniow-i-studentow/> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.ap.wroc.pl/lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].

- <http://www.bydgoszcz.ap.gov.pl/popularyzacja-i-edukacja/lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.bialystok.ap.gov.pl/p,85,edukacja> [dostęp 31.05.2021].
- <http://www.czystochowa.ap.gov.pl/index.php/pl/dzialalnosc-edukacyjna/lekcje-archiwalne-oferta-dla-szkol> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.gdansk.ap.gov.pl/pl/top/Lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].
- <https://gorzow.ap.gov.pl/p,89,lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.kielce.ap.gov.pl/p,77,oferta-edukacyjna> [dostęp 31.05.2021].
- <http://www.koszalin.ap.gov.pl/oferta-dla-szkol/> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,92,oferta-edukacyjna> [dostęp 31.05.2021].
- <http://www.malbork.ap.gov.pl/p,116,lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.nac.gov.pl/wiedza-i-edukacja/oferta-edukacyjna/> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.piotrkow-tryb.ap.gov.pl/p,84,lekcje-archiwalne> [dostęp 31.05.2021].
- <http://www.przemysl.ap.gov.pl/p,76,oferta-edukacyjna> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.siedlce.ap.gov.pl/p,87,oferta-edukacyjna> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.suwalki.ap.gov.pl/p,114,edukacja-i-popularyzacja> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.szczecin.ap.gov.pl/pl/popularyzacja> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.ur.edu.pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/student/kierunki-studiow/historia/sylabusy/sylabusy-dla-cyklu-ksztalcenia-2019-2021--studia-/semestr-1> [dostęp 01.06.2021].
- <https://www.ur.edu.pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/student/kierunki-studiow/historia/sylabusy/sylabusy-dla-cyklu-ksztalcenia-2019-2022--studia-s/semestr-4> [dostęp 01.06.2021].
- <https://www.warszawa.ap.gov.pl/p,194,dla-nauczycieli> [dostęp 31.05.2021].
- <https://www.warszawa.ap.gov.pl/art,168,lekcja-w-archiwum-tematy-zasady-zamawiania> [dostęp 31.05.2021].
- Płock1918.pl. Wybór dokumentów źródłowych z zasobu Archiwum Państwowego w Płocku wraz z konspektami lekcji dla nauczycieli*, red. T. Piekarski, Płock 2018, <http://www.plock.ap.gov.pl/art,121,plock1918pl> [dostęp 01.06.2021].